

УДК 340.1:347.96

DOI: 10.32342/2709-6408-2021-1-2-1

В.П. ПЕТКОВ,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри права, політології та міжнародних відносин
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)
ORCID: 0000-0003-4310-5876*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ЮРИСТА

У статті окреслено проблематику формування правової культури юриста як нагальної вимоги сьогодення, оскільки саме професійні принципи юристів мають відповідати найвищим моральним цінностям суспільства і надійно відстоювати порушене право, від їхнього професіоналізму безпосередньо залежить успішне розв'язання актуальних проблем державотворчого процесу. Рівень розвитку будь-якої правової культури суспільства відображає загальні умови правової свідомості, яка проявляється через реалізацію правової діяльності, правової поведінки. На сьогодні в Україні високий рівень правової культури не спостерігається не лише у пересічного громадянина, але досить часто його не вистачає навіть законодавцям, політичним лідерам, керівникам громадських організацій. З'ясовано, що правова культура юриста поєднує знання законодавства і можливостей юридичної науки, переконаність у необхідності і соціальній корисності законів і підзаконних актів, уміння користуватися правовим інструментарієм – законами та іншими правовими актами у повсякденній діяльності, вдаватися до використання всіх досягнень юридичної науки і практики при прийнятті і оформленні рішень. Теоретично обґрунтовано необхідність: окреслення моделі фахівця-юриста і, як її складової, моделі особистості та моделі підготовки. Модель фахівця має відповідати вимогам до професіоналів-юристів майбутнього; систематизації та структуризації освіти не лише за рівнем навчання, а й за галузями права. Стандарт юридичної освіти, навчальні плани вищих і середніх навчальних закладів має бути оптимізовано щодо структури і змісту відповідної галузі права; під час підготовки менеджерів-юристів брати до уваги зміщення сенсу і цілей освіти у бік ідеї самовираження й повного розкриття можливостей та здібностей особистості; зміни парадигми освіти від «освіти на все життя» до «освіти через все життя».

Ключові слова: правова культура, юрист, правовий інструментарій, систематизація законодавства, правова свідомість.

Постановка проблеми. Проголошення України правовою державою покладає підвищену відповідальність на представників юридичних професій. Це пов'язано, насамперед, з тим, що декларований Україною європейський вибір кардинально змінює системні підходи до розуміння поняття «захист прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів права». На цьому етапі підвищується роль юристів, професійні принципи яких мають відповідати найвищим моральним цінностям суспільства і забезпечувати надійне відстоювання порушеного права.

Високий рівень професійної культури правників – нагальна вимога сьогодення, адже від професіоналізму юридичних кадрів безпосередньо залежить успішне розв'язання актуальних проблем державотворчого процесу. У такому контексті однією з основних проблем є питання підготовки майбутніх правозахисників і правоохоронців. Але слід наголосити, що нові покоління фахівців з вищою юридичною освітою мають досконало володіти не лише таким ресурсом, як спеціально-юридичний професіоналізм, а й правовою культурою як невід'ємною частиною складової професіонала-юриста.

На жаль, на сьогодні в Україні високий рівень правової культури не спостерігається не лише у пересічного громадянина, часто його не вистачає навіть законотворцям, політичним лідерам, керівникам державних установ і відомств, лідерам громадських організацій. І справа не в тому, що вони не знають закону, а в тому, що вони не рахуються з ним. «Низький рівень правової культури, нерозвиненість у населення юридичних традицій, що переходять у відкритий правовий нігілізм, заперечення необхідності і цінності права мають глибокі історичні корені. З покоління в покоління в Україні проявляється зневага до закону та суду, терпимість до свавілля» [1, с. 234].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правової культури юриста було предметом дослідження багатьох вчених, серед яких Є.М. Мануйлов, Б.О. Чупринський, І.Г. Кириченко, О.В. Кобець, Л.М. Собчик, Р.Р. Муслумов, С.С. Алексєєв, С.В. Васильєв, Л.М. Герасіна, О.М. Макеєва, Ю.М. Тодика, О.В. Петришин, О.П. Дзьобань, М.П. Требін та ін. Проте зміни, які наразі відбуваються в соціально-економічній та юридичній сферах розвитку нашої держави, відсутність систематизованого вітчизняного законодавства, «заплутаність» сучасної правової системи, у якій навіть досвідченому юристу не просто орієнтуватися в «частоколі» безсистемно існуючих нормативних актів, вимагають підвищеної уваги до формування особистості сучасного юриста-професіонала.

Метою статті є виокремлення основних проблемних питань при формуванні правової культури юриста.

Виклад основного матеріалу. Радикальні політичні та соціально-економічні перетворення, що відбулися за останнє десятиліття, спричинили як позитивні, так і негативні зміни в сучасному українському суспільстві. Це, у першу чергу, стосується практичної підготовки високопрофесійних фахівців усіх категорій відповідно до європейських стандартів. Рівень розвитку будь-якої правової культури суспільства відображає загальні умови правової свідомості, яка проявляється через реалізацію правової діяльності, правової поведінки.

Правова культура – система правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особистості, інші найважливіші соціальні цінності [2], правова культура – досягнутий рівень розвитку в правовій організації життя людей, відображення складової частини культури окремого суспільства [3]. На думку М.І. Панова, правова культура є основою відтворення в суспільстві правового досвіду, розвитку інтелектуального та духовного потенціалу народу. За своїм змістом поняття «правова культура» включає в себе: право, правосвідомість, правотворчість, правовідносини та правозастосування [4].

Вищевикладені наукові підходи до розуміння сутності правової культури, на наш погляд, свідчать про те, що в основі правової культури громадянина лежать високий рівень правової свідомості і культури, загальнолюдські цінності та соціальна відповідальність за свої вчинки. Оскільки неможливо допустити, щоб всі громадяни однаково знали і розуміли право, на передній план посередництва між громадянином і правом у його широкому розумінні виступають юристи. Якщо ж говорити про правову культуру юристів, то ця юридична професія має свою специфіку, що обумовлює її особливості правової культури різних її представників (суддів, прокурорських працівників, співробітників органів внутрішніх справ, юрисконсультів, адвокатів та ін.).

З розвитком сучасного суспільства, здійсненням великих перетворень у різноманітних сферах людської діяльності (соціальної, економічної, політичної, духовної) природно відбуваються і певні зміни в юриспруденції, самому характері юридичної діяльності, спеціалізації правової практики [5]. Правова культура юриста поєднує знання законодавства і можливостей юридичної науки, переконаність у необхідності й соціальної користності законів і підзаконних актів, уміння користуватися правовим інструментарієм – законами та іншими правовими актами у повсякденній діяльності, вдаватися до використання всіх досягнень юридичної науки і практики при прийнятті й оформленні рішень.

Рівень правосвідомості юриста під час навчання є найважливішим показником розвитку особистості майбутнього фахівця і результативності навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі. Розвиток правосвідомості юристів здійснюється одночасно з розвитком їх особистості: розширення знань та пізнавальних процесів, рівня культури, світогляду тощо.

Одне з основних завдань вищої юридичної освіти – не лише отримання студентами знань у чфєї юриспруденції, а й володіння високою загальною і професійною культурою, високим рівнем морально-ділових якостей, здатність критично мислити і самостійно приймати рішення і, відповідно, нести відповідальність за свої вчинки. Можемо констатувати, що наразі підготовка студентів та слухачів у спеціалізованих освітніх закладах України, які готують співробітників з різних напрямів діяльності, не завжди організована належним чином і не відображає зміни та вимоги, що відбуваються в практичній діяльності.

Так, наприклад, за останні роки на службу до правоохоронних органів України прийшло молоде поповнення, яке, крім професійної підготовки, потребує стійкого психологічного загартування. Як показує аналіз практики, розпочавши виконання своїх обов'язків на займаних посадах, молоді спеціалісти відчують певні ускладнення при застосуванні прийомів, типових тактичних дій на місці вчинення правопорушення чи злочину й особливо в умовах надзвичайних ситуацій. Принципові зміни у діяльності державного апарату, правовому регулюванні у сфері економіки, фінансів, торгівлі, перехід суспільства до соціально орієнтованої ринкової економіки вимагають якісних змін в ідеології і методиці підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації. Отже, нині абсолютно чітко має бути окреслено модель фахівця-юриста і, як її складові, модель особистості та модель підготовки. Модель фахівця має відповідати вимогам до професіоналів-юристів майбутнього.

Система вищої юридичної освіти є складною і взаємодіє з політичними, економічними, культурними та соціальними системами. Отже, в цих умовах вища юридична освіта не може бути пасивною, а має істотно й динамічно впливати на навколишнє середовище, формуючи цивілізоване демократичне правове поле. Усунення цих недоліків становить реальну можливість підвищити професіоналізм співробітників та результативність їхньої роботи. Для цього необхідні – нове ставлення, нові підходи, реалізація системи заходів щодо підвищення правової культури співробітників на рівень, який відповідав би міжнародним вимогам та духу часу.

Вища юридична освіта має бути систематизованою і структурованою не тільки за рівнем навчання, а й за галузями права. І стандарт юридичної освіти, і навчальні плани вищих і середніх навчальних закладів має бути оптимізовано щодо структури і змісту відповідної галузі права. Диференціація, що продовжується, і спеціалізація галузей права вимагають адекватного відображення в структурі і змісті навчальних планів юридичних ВНЗ.

Напевне, слід погодитися з думкою, яка існує в середовищі юристів, про те, що правову реформу, зокрема реформу судову, як її складову, слід проводити з урахуванням того, що починати слід з якісних змін у сфері юридичної освіти. Адже побудова освітнього процесу в юристів не змінювалася вже десятиліттями: як давно повелося, майбутніх юристів змушують вчити теорію і знати добре норми права. Але якщо раніше юрист – це спеціаліст середньої ланки, який обслуговував підприємство, в якому чи з яким працював. Зараз же функція юриста докорінно змінилася. У сучасному світі юрист – це топ-менеджер, працівник, який входить до складу ради директорів і впливає на розвиток компанії безпосередньо. Від сучасного юриста вимагається стратегічне мислення, фінансова освіченість, розуміння того, як влаштовані бізнес-процеси, що таке маркетинг, бізнес-стратегії тощо.

Менеджмент у сфері освіти, в тому числі наданні юридичної освіти – це комплекс принципів, методів, організаційних форм і прийомів керування правознавчим процесом, спрямований на значне підвищення його ефективності. Водночас у юриспруденції сьогодні практично відсутні кваліфіковані менеджери, є формалізовані одиниці в особі працівників інших підрозділів, заступників керівників і недостатньо кваліфікованих працівників. Але проблема зміни авторитарного, командного менталітету в цілому в юридичній галузі на науково-менеджерський вже досить актуальна. Як бачимо, ситуація, яка сьогодні склалась в Україні, свідчить про те, що професія юриста-менеджера є однією з необхідних в Україні. Вирішення цієї проблеми можливе за умови кардинального організаційно-структурного та концептуального реформування системи освіти [6, с. 14]. Основні напрями освітньої діяльності мають відбуватися за освітньо-професійними програмами підготовки фахівців у вищих навчальних закладах четвертого рівня акредитації за спеціальністю менеджер-юрист.

Під час підготовки менеджерів-юристів необхідно брати до уваги зміщення сенсу і цілей освіти у бік ідеї самовираження й повного розкриття можливостей та здібностей особистості, тобто головна мета ефективного менеджменту в юриспруденції – домогтися того, щоб кожен юрист, керівник при вирішенні службового завдання був у змозі самостійно визначати мету, форми та способи його реалізації, тобто нам потрібно вже сьогодні мати ефективно працюючих юристів – менеджерів-професіоналів. Як бачимо, менеджмент є одночасно наукою, мистецтвом та практикою управління.

Слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку суспільства знання, здобуті студентами у ВНЗ, застарівають уже впродовж трьох-п'яти років, тобто за час навчання студента у ВНЗ кількість знань у світі подвоюється. Таким чином, стає безсумнівною необхідність зміни парадигми освіти від «освіти на все життя» до «освіти через все життя» [7]. Нині одне з головних завдань – ґрунтовніше заздалегідь визначити підготовку спеціалістів управління. Крім того, на сучасному етапі розвитку важливо організувати кваліфіковану і дійову форму безперервного навчання і, головним чином, самостійне навчання всіх працівників. Так, наприклад, у країнах Європейського Союзу, США та Японії існує розгалужена система підготовки юристів. Уряд, асоціації підприємців і самі підприємства постійно збільшують капіталовкладення у сферу освіти, у тому числі й у вивчення менеджменту. Розглядаючи витрати на професійну підготовку менеджерів як стратегічну інвестицію, західні організації, водночас, прагнуть до максимальної ефективності вкладень капіталу в навчання, що, з одного боку, проявляється у постійній увазі до найбільш сучасних форм і методів навчання, а з іншого – у проведенні різноманітних заходів, спрямованих на збереження отриманих результатів.

Висновки. Таким чином, підвищення ефективності підготовленості слухачів і студентів у вищих навчальних закладах має бути пов'язане з необхідністю вдосконалення всієї системи освітнього процесу і факторів, які її зумовлюють. Передбачені навчальним планом підготовки юристів дисципліни повинні відповідати вимогам кваліфікаційної характеристики магістра як всебічно освіченої, з високою правовою культурою, гуманної, внутрішньо вільної і громадсько активної особистості, здатної кваліфіковано виконувати свої професійні обов'язки.

Випускник-правознавець повинен мати професійні знання, бути переконаним в їх соціальній доцільності й корисності, вміти застосовувати їх у своїй професійній діяльності та прагнути до постійного самовдосконалення, адже високий рівень професійної культури юриста – нагальна вимога сьогодення, оскільки від професійної культури фахівців права безпосередньо залежить успішне розв'язання актуальних проблем державотворчого процесу.

Список використаної літератури

1. Дмитрієнко І. Проблеми та перспективи історичного осмислення української правової культури. *Держава і право: збірник наукових праць. Серія: «Юридичні і політичні науки»*. Вип. 38. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. 776 с.
2. Нерсесянц В.С. *Общая теория права и государства: учебник*. Москва: Норма-Инфа, 1999. 552 с.
3. *Менеджмент кризових ситуацій: навчальний посібник / за заг. ред. В.П. Петкова*. Кіровоград: КірюЮ ХНУВС, 2007. 380 с.
4. Панов М.І. Політична і правова культура як фундаментальні чинники державотворення в Україні. *Політична культура суспільства: джерела, впливи, стереотипи*: зб. ст. і тез за матеріалами Всеукр. наук.-теорет. конф. ХХ Харк. політолог. читання. Харків: НЮАУ ім. Ярослава Мудрого. 2008. С. 3–6.
5. Мануйлов Є.М. *Правова культура юриста як основа його професіоналізму*. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64
6. Петков В.П. *Вступ до менеджменту: навч. посіб.* Запоріжжя: ЗЮІ МВС України, 2001. 158 с.
7. Сливка С.С. *Професійна культура юриста (теоретико-методологічний аспект): монографія*. Львів: Світ, 2000. 336 с.